

ROGER GRIFFIN • Faşizmin Doğası

ROGER GRIFFIN 1948'de doğdu. Oxford ve Oxford Polytechnic üniversitelerinde edebiyat ve tarih eğitimi gördü. Halen Oxford Brookes University'de siyaset ve tarih dersleri vermektedir. Faşizmin sosyo-tarihsel ve ideolojik dinamikleri üzerine sayılı uzmanlardan birisi olan Griffin'in *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler* (2007), *A Fascist Century. Essays by Roger Griffin* (2008) ve *Terrorist's Creed. Fanatical Violence and the Human Need for Meaning* (2012) başlıklı kitapları bulunmaktadır.

The Nature of Fascism

© 1993 Roger Griffin

Bu kitabın ilk baskısı 1991'de Pinter Publishers Ltd. tarafından yapılmıştır; yayın hakları ise Alkcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Bloomsbury Publishing Plc'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1980 • Politika Dizisi 117

ISBN-13: 978-975-05-1446-3

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

REDAKSİYON Recep Ersel Erge

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Emircan Yaşa

DİZİN Birhan Koçak

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ROGER GRIFFIN

Faşizmin Doğası

The Nature of Fascism

ÇEVİREN *Ali Selman*

İçindekiler

Teşekkür	7
Önsöz	9
İkinci Baskıya Önsöz	15
1 Türdeş Faşizmin “Doğası”	21
2 Türdeş Faşizm İçin Yeni Bir İdeal Tip	59
3 İtalyan Faşizmi	103
4 Alman Faşizmi	145
5 İki Savaş Arası Avrupa’da Başarısız Faşist Hareketler	191
6 Avrupa Dışı ve Savaş Sonrası Faşizmler	237
7 Türdeş Faşizmin Psiko-Tarihsel Temeli	293
8 Faşizmin Başarısının Sosyo-Politik Belirleyenleri	331
Sonsöz	375
<i>SÖZLÜKÇE</i>	377
<i>DİZİN</i>	383

Teşekkür

British Academy'ye William Goodall'ın Portekizce'den birincil ve ikincil kaynakları erişilebilir hale getirerek sunduğu paha biçilmez hizmete ulaşmamı mümkün kılan, uygun zamanda sağladıkları "küçük kişisel araştırma bursu" için teşekkür ederim. Bazı insanların en kritik anlarda bana verdikleri destek olmasaydı ne bu kitap ne de yaslandığı felsefe doktorası araştırması gün yüzü görürdü (tabii ki vardığım sonuçlardan onlar sorumlu tutulamazlar). Bu kapsamda, Cyprian Blamires, Detlef Mühlberger, Peter Pulzer, Herminio Martins, Ian Kershaw, Roger Eatwell, Iain Stevenson, John Pollard, Martin Blinkhorn ve Stein Larsen'e müteşekkirim. Bu macera süresince büyük destek veren Oxford Brooks Üniversitesi (daha önceki adıyla Oxford Polytechnic) Beşerî Bilimler Bölümü'ne de teşekkür borçluyum. Forest Green'deki İngiliz ailem ve Campomorone'deki İtalyan ailem de çalışmamda çok önemli rol oynadılar.

Önsöz

Zihinsel ufkun ötesinden doğan yeni bir takımyıldızının iç huzur bulamayanların gözlerini kamaştırdığı bir an vardır, bir ikaz ya da fırtına sireni gibi dünya tarihinde bir dönüm noktasını işaretler, tıpkı zamanında Doğulu hükümdarlar için olduğu gibi. Buradan bakıldığında çevreleyen yıldızlar kızıl bir ışıltıyla yutulur, putlar kırılan bir çömlek gibi dağılır ve o âna kadar biçimi olan her şey, yeni değerlere dönüşmek üzere fırınlarda erir.

Alman Ernst Jünger'in *Battle as Inner Experience* romanının giriş sayfasında ima ettiği bu uyanış, kişisel olarak Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı cephe savaşı deneyimiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Yine de sözleri tüm devrimci duyguların asli bir boyutunu ifade eder: Çağdaş insani meselelerdeki hayal kırıklığı ve umutsuzluk halinin, birdenbire düşsel bir yeni dünya anlayışına dönüştüğü doğuş anının benzersizliğini.

Yahudi-Hıristiyan tarihsel zamanını kullanan tüm toplumlarda, 2000 yılı yaklaşırken, dünyanın yakın gelecekteki kaderi ile ilgili spekülasyonların yaygınlaşacağını öngörmek için modern bir Nostradamus olmaya gerek yok. Binyıl dönümüyle üçüncü binyıla girilirken, çöküş ve yeniden oluşa dair görüşler öne sürme konusunda felaket tellalları ütopyacı fütürolog-

larla yarışacaklar, modern zihinler için bile efsanevi güçlerle yüklü bir beklenti oluşacak. Tarihsel dönüm noktası konusundaki kolektif düşüncenin güçlenmesi, algılanan ve nesnel dünya toplumu yapılarında meydana gelecek bir dizi büyük dönüşümle mümkün olabilir: Köktenci, ayrımcı ve kabileci milliyetçiliklerin yükselişiyle; baskıcı devlet komünizmlerinin devrimci ve ilerlemeci demokratik hareketler tarafından alaşağı edilmeleri veya çözümlenmeleriyle; Birleşmiş Milletler teminatı altında bir “yeni dünya düzeni” önerisiyle ki bu nihai olarak BM’nin öngördüğü kuruluş hedeflerine varacaktır; yaklaşmakta olan ekolojik felaketin boyutlarının giderek daha fazla farkedilmesiyle ve kendini yok etmenin yanı sıra tüm canlılar için yıkıcı olan modern uygarlığın, türümüz de dahil tüm dünya yaşamı için sonsuza dek sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesi çabasıyla. İnsanlığın bir dönüm noktasında olduğunu söylemek bu sefer etnosentrik retoriğin bir parçası olmayabilir.

Böylesi bir durumda “faşizmin doğası” araştırmasının bu iş için harcanan entelektüel enerjiyi, basım ve kâğıt harcamasını meşru kılıp kılmayacağı sorulabilir. Sonuç olarak “faşizm” ile Faşizmi ve Nazizmi ve onlara öykünen hareketleri kastediyorsak, faşizm, yol açtığı korkunç yıkım ve savaşların yanı sıra, liberalizme ve sosyalizme atfettiği kötülükten bağışık bir post-liberal toplumun temellerini atma iddiasında da bütünüyle başarısızlığa uğramıştır. Ulusların “sağlıklı” ilkelerle yeniden kurulacağı Yeni Düzen ve bunu hayata geçirecek Yeni İnsan bir hayal olmanın ötesine geçememiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından, Faşizmin ve Nazizmin yapıp yok olana kadar göktaşı hızında izledikleri yolu incelemek ve güç kazanamayan ancak aynı uluslararası krizin göstergeleri olan akraba hareketlerinin incelenmesi için beşerî bilimler alanında hatırı sayılır kaynaklar tahsis edilmesi son derece doğaldı. Yarım yüzyıl sonra, yeniden canlanan ulusal değil de uluslararası toplum hayallerinin egemen olduğu bir dönemde, faşizmin tanım ve dinamikleri üzerine çalışmanın veri ve kuramlarıyla akıp gitmekte olan tarih ilmine sağlam bir alt disiplin sağlamanın dışında doğrudan bir anlamı olabilir mi?

Faşizmin dinamikleri ve modern tarihin gelişiminde oynadığı rolün faşist olmayanlarca en iyi anlaşılabilceği dönemin, çalkantılı sosyal ve ideolojik iklimiyle 20. yüzyıl sonları olduğu görüşü bu kitabın öncüllerinden biridir. Faşizm, modernizm karşıtlığının ya da birkaç ulus devletin izlediği özel gelişme yöntemlerine dair sosyal patolojik sürecin olağandışı bir sergilenişi değildir. Hammaddeleri militarizm, ırkçılık, karizmatik liderlik, popülist milliyetçilik, çöküşe yol açan güçlerin tüm ulusu ya da uygarlığı içine düşürdüğü korkular, modern çağa karşı hissedilen derin kaygı ve yeni bir çağın başlamasına duyulan özlemdir ki bunların hepsi çağdaş tarihin fiili bileşenleridir. İki dünya savaşı arasında bu bileşenlerin popüler ve hatta kitle hareketlerinde bir araya gelmesi, ayrıca bunlardan ikisinin, Faşizmin ve Nazizmin nihai olarak yeni bir tür tek parti devleti tesis etmesine yol açması, doğrudan veya dolaylı olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan ve Rus Devrimi'nden kaynaklanan şiddetli sosyo-politik gerilimlerin yaşandığı olağanüstü bir konjonktürden dolayıdır. Bu nedenle faşizm büyük ölçüde 20. yüzyılın ürünüdür. Etnik milliyetçiliklerin giderek yaygınlaştığı bir dönemde en yansız siyasetçiler veya çağdaş tarihçiler bile felaket belirtileri ve yeni bir şafağın umutları arasında kaldı, yeni bir ulus yaratabilmek üzere eski düzeni yıkmaya faşist projesinin altında yatan ters mitsel mantığı anlamak için "tarihsel imgelem"e çok az başvuruldu.

Yeniden doğan millet ve ona dayanak teşkil ettiği varsayılan post-liberal toplum bağlamında "asgari faşizmin" açıkça tanımlanmasının, ortaya çıkacak türün bugüne kadar formüle edilenlerden sadece daha özlü ve daha "şık" olmasının ötesinde, tekil faşist hareketlerin dinamiklerine yeni bir kavrayış da kazandıracağını umuyorum. Açıkça söylersek, bu bağlamda yazılacak bir "faşizmin doğası" kitabı uygulamalı düşünceler tarihi alanında bir çalışma olacaktır. Böylelikle, faşist hareketin yayılmasını mümkün kılan büyük olgulara ve başarısını kolaylaştıran veya dizginleyen sosyo-politik ve ekonomik faktörlere çok az ilgi gösterecek, bunun yerine faşizmin ideolojik özüne odaklanacaktır. Bu ideolojinin kendini dışavurduğu muhtelif olgu-

ların meydana getirdiği geniş yelpaze veri alındığında ortaya çıkacak metin, ayrıntılarda ve özgün araştırma olarak eksik kalsa da kavramlaştırma ve yargıya varmada fazlası olacaktır.

Bu kitabın özellikle üçüncü bölümünden altıncı bölümüne kadar sunduğu çözümlemede, faşist ideolojinin yaygın temel kaynaklarına ilişkin kısa ömürlü eleştirilerin çoğuna yer darlığı nedeniyle değinilmedi. (Yeri gelmişken, İngilizce dışında yayımlanmış kitaplardan yapılan tüm alıntıların ve pasajların çevirileri bana aittir.) Sonuçta, dili ve formatı göz önüne alındığında bu kitap öncelikle lisans öğrencileri, akademi-dışı araştırmacılar ve lise bitirme sınavlarına hazırlananları ya da lise öğretmenlerinin yanı sıra lisansüstü öğrencilerini ve (biraz da tereddütle) bu alanda çalışan uzmanları hedef alıyor. Bunların iki ayrı okur grubunu temsil ettiği açık. Bunların birincisi, eğer değindiğim pek çok konunun özgül yönlerini kavramak ve tartışmanın bütünü hakkında genel bir görüş elde etmek istiyorlarsa, karşıt kuramların yanı sıra şematik olarak ele aldığım bazı olgular üzerine ikincil çalışmalardan yararlanma arayışında olacaklardır. Özellikle İngilizce kaynaklara yapılan bolca (tabii ki eksiksiz değil) bibliyografik referans bu amaca hizmet edecektir. İkinci grup, geliştirdiğim kuramın kavgacı yönünü ve bunu ifade edebilmenin gerektirdiği belirgin basitleştirme ve eksikleri hemen farkedecektir. Hem araştırmama sağlayacağı yarar açısından hem de mümkün olursa hazırlanabilecek sonraki baskıların geliştirilebilmesi için, her iki gruptan okurun Oxford Politeknik Beşerî Bilimler Bölümü üzerinden bana şahsen yazarak tartışmanın anlaşılabilir veya bulanık olan bölümlerine işaret etmelerinden, özellikle can sıkıcı ampirik gaf ve hatalar için beni yönlendirmelerinden ya da faşizm üzerine tezlerimi destekleyecek ve güçlendirecek ancak benim bihaber olduğum kaynakları bildirmelerinden müteşekkir olurum.

Devlet iktidarına yönelik başarılı (ve kısmen “yasal”) saldırılar sonucu otonom yönetimler kuran yegâne iki faşizm, Faşizm ve Nazizm konusunda çözümlememi, hareketten rejime evrilmeleri tarihsel bağlamına oturttum. Bu hem konuya aşina olmayan genel okurun hem de ikisinden birine hâkim olan

uzmanların yararına olacaktır. Birbirinden büyük ölçüde farklı faşizmlerin –ki bunlar şu veya bu şekilde akim kalmış devrimci hareketlerdir– politik ekolojileri ve jeolojileri bakımından yapısal akrabalığını ortaya çıkarmak için beşinci ve altıncı bölümde faşizmin çok geniş alanının kuş bakışı görünümü ya da sanatsal izlenimleri verilmiştir. Meseleyle ilgili okurlar bu alanı kısmen tanıyor olsa da diğerleri için tamamıyla yenidir. Kitap boyunca yapmaya çalıştığım, faşizmin “özet tarihini” yazmak değil, ideolojisinin yüzeyindeki olağanüstü heterojenliğe rağmen altta yatan “yapısal” uyumun yüksekliğini ortaya koymak ve bunun yanında farklı tezahürlerinin yaşadığı belirgin kötü kaderde izlenebilecek süreklilik damarlarını saptamaktır. Böylesi bir kitap hem genel okura hem de uzmanlara hitap etmeme riskini taşıyor, ancak umuyorum ki faşizmin gizemine kendini kaptıranlar, kısmen de olsa, bazı bölümlerini yararlı bulacaklardır.

ROGER GRIFFIN
Oxford, Şubat 1991

İkinci Baskıya Önsöz

Faşizmin Doğası'na önsöz yazmamın üzerinden on sekiz ay geçti. İkinci baskıya yeni bir önsöz yazılıyor olması, kitabın faşizmin ideolojik dinamiklerine uyguladığı temel yaklaşıma bazı saygın uzmanlardan –isim verecek olursak Ian Kershaw, Paul Mazgaj, George Mosse, Stanley Payne, Richard Thurlow ve Zev Sternhell– olumlu tepkiler geldiğini gösteriyor. Onlara bu kitaba gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür ederim. Routledge'da yayın kararını veren editörlerin kitabın daha yaygın bir dağıtımını hak ettiğine dair kararlarında etkilerinin büyük olduğu şüphesiz. Ayrıca, onların değerlendirmeleri ve Politeknik öğrencilerinden gelen geri bildirimler, metnin çeşitli yönleriyle geliştirilebileceğinin farkına varmamı sağladı. Doğal olarak, düzeltme okumasında gözden kaçan küçük hatalar, baskıcıları zorlamadan mümkün olduğu ölçüde düzeltildi. Kitabın algılanmış biçiminde içkin olan bazı potansiyel zorluk ya da karışıklık kaynaklarına da işaret edildi. Okuyucuyu bu konuda önceden uyarma fırsatı doğduğu için memnunum.

Öncelikle, “faşizmin doğası” üzerine bir kitabın tonu doğası gereği başlangıçta fazla kuramsal olacaktı, zira “yeni” yaklaşımın asli niteliklerini açıklamadan önce konu etrafında sürdürülen yoğun ve karmaşık akademik tartışmanın değerlendirme-

sini yapmaktan kaçış yoktu. Ayrıca ne olursa olsun, bu yaklaşımın ardındaki metodolojik öncülleri kapsamlı olarak ele almaya karar verdim. Sonuçta, beşeri bilimin temel kavramlarıyla ya da etrafında oluşan ateşli akademik çekişmelerle daha önce boğuşmamış lisans öğrencileri için ilk iki bölümün bazı kısımları tabii ki zorlayıcı oldu. Faşizm ile ilişkilendirilen olgular okuyucuda daha baştan bir dehşet ve büyülenme karışımı yaratmıyorsa ve ayrıca uzmanlar arasında güçlü bir uzlaşısı yokluğu –bu kitabın da yatıştırılmaya çalıştığı– entelektüel bir merakı ve gerilimi yaratmıyorsa, bu zorlayıcılık özellikle geçerli olacaktır.

Kitabın tarihten ziyade siyaset kuramına meyiletmesinin diğer bir sonucu, (kelimenin en geniş anlamıyla) bazı öğrencilerin “jargon” olarak görmese de itici bulacağı bir dizi kavram ihtiva etmesidir. Kitabın bu baskısına, aşına olmayanlara sorun yaratabilecek temel kavramlarla ilgili bir sözlük ekledim. Anlatım biçiminin konuyu anlamada daha en baştan engelleri kaldırmak yerine daha da yüksek duvarlar ördüğünü düşünenlere ciddi olarak şu seçeneği öneriyorum: 33. sayfadaki “İdeal Tip Olarak Faşizm” bölümünden doğrudan 86. sayfadaki “Faşizmin Doğasına Söylemsel Bir Tanım” bölümüne atlasınlar ve gerekli oldukça sözlüğe başvursunlar. “İdeoloji”, “ideal tip”, “ultra-milliyetçilik” ve “palingenetik” gibi kavramların daha derin anlamlarına yeterince merak sardıklarında Bölüm 1 ve 2’nin geri kalanına tekrar dönebilirler.

İkinci olarak, böyle küçük bir kitapta konuyu olabildiğince kapsamlı ele almaya çalışırken faşizm kuramındaki bazı temel ifadelerin anlaşılması güçleşebilir. Kitap, faşizmin en iyi tanımının devrimci bir milliyetçilik olduğunu öne sürer; politik, sosyal ve etik bir devrim için yola koyulan, yeni güç değerleriyle donanmış yeni seçkinlerin yönetiminde dinamik bir milli topluluk olmaya “halkı” zorlayan devrimci bir milliyetçiliktir. Bu projeye ilham veren nüvesel mit, sadece popülist, sınıfötesi saflaştırıcı ve arındırıcı milli yeniden dirilişin (palingenesis) çöküşü durdurabileceğidir. Bu kitabın faşizmin sosyal temelini gösterdiği ilgi sınırlı olsa da ortaya koyduğu kuramın, hiçbir faşist hareketin yandaşlarını değil sadece tek bir “sınıf”tan,

tek bir sosyal gruptan bile seçmediğini gösteren kapsamlı ampirik araştırma külliyatıyla tamamen tutarlı olduğunu bu noktada belirtmek gerekir (s. 357-359).

Bu önermenin önemli diğer bir anlamı, faşist devrimci projenin muhafazakâr karşıtı da olduğudur – antiliberal ya da Marksizm karşıtı olmasıyla aynı şeyi ifade etmese de. Tıpkı modern muhafazakârlar gibi (burada liberal olanlardan ziyade liberal olmayan muhafazakârları kastediyorum) birçok faşist; ulusun, ailenin, hiyerarşinin, (devlet) yasalarının, (doğal) düzenin, disiplin ve yurtseverliğin erdemlerini kutsar. İki savaş arası Avrupa’da, liberal olmayan muhafazakârlığın hâlâ güçlü olduğu dönemde faşistler çoğu zaman kendilerini bu kurum ve değerleri yok etmeye çalışan ortak düşmanlara karşı bu tür muhafazakârlığın destekçileriyle yan yana buldu. Aslında faşizm muhafazakâr seçkinleri nihai olarak dönüştürecek, marjinalize edecek ya da yok edecek şekilde, bu kurum ve değerlerin içeriğinde devrimci bir dönüşümün peşinde koşuyordu (s. 94-95).

Aydınlatılması gereken diğer bir mesele faşizmin tanımsal bir bileşeni olan benim “ultra-milliyetçilik” saptamamla ilgili. Bazıları, kavramı kullanış biçimimin milliyetçilik ve ırkçılık, özellikle de Nazizmde merkezî bir rol oynayan biyolojik ırkçılık arasındaki ayrımı belirsizleştirdiğini öne sürecektir. Buna karşı söyleyeceğim, liberal olmayan milliyetçiliğin (ultra-milliyetçilik) yapay bir ortak kader ve kimlik duygusu yaratmak üzere her zaman mitsel öğelere başvurduğu ve “kan saflığı”nın da başitçe bunlardan biri olduğudur. Dolayısıyla ırksal tarih ve soyarıtımı saplantısı, sadece ultra-milliyetçiliğin belirli bir *türünün* faaliyette olduğunu gösterir, onunla çeliştiğini değil. Bu bağlamda vurgulanması daha fazla önem arz edense faşist ultra-milliyetçiliğin diğer milletlerle ittifakı *zorunlu olarak* dışlamadığıdır. Yeter ki onlar da kendi paralel “uyanış” (palingenesis) süreçlerini yaşıyor, dolayısıyla düşmandan ziyade yol arkadaşı olarak algılanıyor olsunlar (bunu evrenselci faşizm olarak adlandırıyorum – bkz. s. 94). Eğer 1945’ten beri “uluslar Avrupası” kavramı faşist ideoloji için giderek daha önemli hale geldi ise bu durum kitaptaki faşizm tanımıyla oldukça tutarlıdır (bkz. s. 279).